

паля є в перспективі одними із чинників формування його виконавського ціннісного самостворення як сутнісної характеристики мистецько-персоналізованого підходу формування виконавської культури.

О. І. ANDREYKO
Lviv

MOTIVATIONAL-COGNITIVE ORIENTATION OF DEVELOPMENT OF VIOLINIST'S PERFORMING ABILITIES

In an article innovational motivational-cognitive methodical complex, which is directed for development of stable motivation and selfmotivation of students until they reach system and consistent artistic development as well as professional selfimprovement, is lightened. Definite complex consists of differential –motivational and performing-cognitive blocs of methods.

Key words: motivational-cognitive methodical complex, differential-motivational bloc, performing-cognitive bloc.

О. И. АНДРЕЙКО
г. Львов

МОТИВАЦИОННО-КОГНИТИВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ ИСПОЛНИТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ СКРИПАЧА

В статье освещается инновационный мотивационно-познавательный методический комплекс, который направляется на развитие устойчивой мотивации и самомотивации студентов к системному и последовательному художественному саморазвитию, к профессиональному самосовершенствованию. Данный комплекс состоит из дифференционно-мотивационного и исполнительско-когнитивного блоков методов обучения.

Ключевые слова: мотивационно-познавательный методический комплекс, дифференционно-мотивационный блок, исполнительско-когнитивный блок.

Стаття надійшла до редколегії 18.03.14

УДК: 74+37.046.12+372.36

О. Є. БІЛГОРОДСЬКА
м. Одеса

АНАЛІЗ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДІТЕЙ 6–7-РІЧНОГО ВІКУ ПРИ ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК У ПРОЦЕСІ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена актуальній проблемі початкової освіти – аналізу психофізіологічного стану дітей 6–7-річного віку при формуванні художньо – графічних вмінь та навичок у процесі образотворчої діяльності. Вибір напрямку статті обумовлений сучасними завданнями початкової загальної освіти. Особлива увага у статті спрямована певні проблеми у подоланні психофізіологічних труднощів при формуванні художньо-графічних вмінь та навичок на уроках образотворчого мистецтва.

Ключові слова: молодший шкільний вік, навчання, образотворче мистецтво, оволодіння, художньо-графічні вміння та навички, труднощі, формування, психофізіологічний стан.

Постановка проблеми. В історії вітчизняної педагогіки питання художньо-графічної підготовки учнів початкової школи завжди привертала увагу науковців. Сучасні програ-

ми з образотворчого мистецтва, запропоновані для початкової школи, повинні формувати у молодших школярів певний обсяг художньо-графічних умінь та навичок. У сучасних дослі-

дження особливого значення набувають проблеми, пов'язані із початком навчання дітей шестирічного віку. Учені акцентують увагу на тих труднощах, з якими стикаються молодші школярі у процесі навчання.

Ефективність процесу формування художньо-графічних умінь та навичок дітей 6–7-річного віку визначається *системністю* з погляду психофізіології та педагогіки.

Психофізіологічний розвиток дитини безпосередньо впливає на шкільну успішність і є основою для формування психологічної й соціальної готовності до школи. Психофізіологічна готовність до школи визначається рівнем розвитку основних функціональних систем організму дитини й станом її здоров'я. Оцінку психофізіологічної готовності дітей до систематичного шкільного навчання проводять медики й психологи за певними критеріями. Рівень психофізіологічного розвитку й стан здоров'я дитини становлять фундамент шкільної діяльності. Діти, які часто хворіють, фізично ослаблені навіть при високому рівні розвитку розумових здібностей, як правило, зазнають труднощів у навчанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними психофізіологів та фізіологів, значна частина труднощів, які виникають у дітей шестирічного віку і які вони повинні подолати під час оволодіння графічними навичками, пов'язана з недосконалою сформованістю в них зорового і рухового аналізаторів. Порушення зорово-моторних координацій і зорових перцепцій розглядалися багатьма дослідниками, які працюють і над проблемою труднощів навчання письма [7; 1].

Експериментальні дослідження С. Гір'янова довели, що в процесі вироблення графічних навичок малювання та письма необхідно додатково формувати та удосконалювати зоровий і руховий контроль [86]. Молодші школярі відчувають труднощі, які пов'язані як з процесом сприймання й уявлення форми зображуваного предмета або літери, так і їх графічного відображення [12].

Ознайомлення дітей із формою, розміром та іншими просторовими властивостями предметів неможливе без руху руки чи ока, які в певній послідовності обстежують різні частини предметів. Так, дослідження А. Запорожця [5] свідчать, що орієнтовний рух очей не може

відбуватися ізольовано, у межах лише зорового ознайомлення з об'єктом. Без спеціального навчання з використанням активного обстеження контуру нерухомого предмета здібність усвідомленого зорового сприйняття розвивається надто повільно [6].

У дослідженнях, які проводив Н. Коломенський [9], з'ясувалося, що із завданнями на окомір діти справляються гірше, ніж із завданнями, пов'язаними з довжинами ліній. Причиною є низький рівень володіння оковимірвальними діями. Коли діти набувають уміння порівнювати і відзначати ширину, висоту, форму, об'єм предметів, вони переходять до виконання вправ «на око» (під керівництвом дорослого відбувається поступова інтеріоризація – перехід зовнішньої орієнтованої дії у внутрішній план). Однак успіх досягається не за рахунок формальних вправ, а лише за умови, коли ці дії включені до структури ширших видів діяльності.

За дослідженнями В. Ананьева та Є. Рибалко [2], у дітей шестирічного віку недостатньо сформовані здібності оцінювати просторові відмінності, що впливає на повноту і точність сприймання та зображення форми літери у майбутньому.

У дисертаційному дослідженні О. Прищепи [12] детально проведено аналіз спектра труднощів у дітей 6–7-річного віку при формуванні графічних навичок. Такі діти нечітко виділяють предмети у просторі, що особливо помітно при розгляді графічних зображень. Вони слабо орієнтуються у сторонах площини. Такі труднощі виявляються у процесі освоєння дитиною площі сторінки зошита з письма або математики, під час відпрацювання нахилу елементів букв та цифр, у дотриманні пропорції зображень у малюванні.

Дослідження психофізіологів [14] переконають, що у дітей 5–7 років існує взаємозв'язок між їхньою розумовою працездатністю та тонкою руховою координацією пальців руки і кисті. У дітей з низьким рівнем розумової працездатності, як правило, спостерігається також низька координація та порушення пропорційності рухів.

Організація рухів шляхом виділення відповідних груп м'язів відбувається на основі аналізу м'язових чи кінестетичних відчуттів. Певному ряду рухів завжди відповідає у свідомос-

ті певний ряд чуттєвих знаків; якщо руховий ряд повторюється багато разів, то разом із рухом заучуються і відповідні чуттєві знаки. Зберігаючись у пам'яті, вони створюють ряд «нот», за контролем яких грається відповідна рухова п'єса [14].

Дослідження Г. Риженко, Г. Єременко, А. Волощук [12] свідчать, що у дітей шестирічного віку ще не достатньо зміцнені кисть і зап'ястя, тому рука такої дитини мало пристосована до роботи рукою, малювання, письма. Точні рухи рук, пов'язані з діяльністю дрібних м'язів, ще не досить досконалі. Саме ці предмети, на думку вчених, допоможуть школярам пристосуватися до труднощів шкільного навчання.

Отже, для розвитку моторики дитини велике значення має дозрівання кістково-нервово-м'язового апарату. Саме тому варто звертати увагу, що під час опанування письма основне навантаження припадає на опорно-руховий апарат дитини. Утримування тіла в певному положенні на уроці є не пасивним станом, а активним процесом, спрямованим на подолання дії сили тяжіння і на підтримування тіла й голови у вертикальному чи трохи нахиленому положенні. Необхідність писати, малювати, ліпити значно посилює навантаження на праву руку. До 6–7-річного віку формуються постійні вигини в шийному і грудному відділеннях хребта, проте м'язова система ще слабка, тому тривале напруження м'язів під час сидіння за партою швидко стомлює дитину фізично, оскільки у дітей низька витривалість до статичних навантажень, що і є причиною недосконалої нервової регуляції рухів.

Використання образотворчого мистецтва як чинника формування художньо-графічних умінь та навичок та подолання при цьому психофізіологічних труднощів розглядали Н. Бастун, М. Безруких, Ю. Гільбуха, В. Горбенко, В. Мухіна, Л. Набашникова, Д. Фабер, та ін. Більшість авторів цих досліджень мають спільну позицію щодо необхідності розвитку формування художньо-графічних умінь і навичок дітей молодшого шкільного віку, провідної ролі школи у цьому процесі. Проте в сучасній педагогіці мистецтва початкової ланки загальної освіти існують певні проблеми у подоланні психофізіологічних труднощів при

формуванні художньо-графічних умінь та навичок на уроках образотворчого мистецтва. Труднощі, що виникають під час навчання письма та малювання, фізіологи М. Безруких і Д. Фабер [12] розділяють на три групи:

1) пов'язані з нервово-просторовим сприйняттям і зорово-моторною координацією;

2) спричинені недорозвиненим мовленням, у тому числі й порушенням фонетико-фонематичного слуху;

3) комплексні труднощі, пов'язані з різним виявом перших і других порушень у функціональному розвитку дитини. І все ж причини таких порушень залишаються сьогодні не зовсім зрозумілими і з'ясованими.

Перша група труднощів може бути частково реалізованою у спеціально підібраних вправах і творчих роботах з образотворчого мистецтва. Друга група труднощів втілюється в образах намальованого на уроках образотворчого мистецтва. На передньому плані тут постає символ-образ у малюнку, яким діти користуються замість мови. Саме на цьому постійно акцентує увагу у своїх наукових працях В. Мухіна [11]. У процесі дослідження неодноразово зіштовхуємося з тим, що каліграфічні вміння та навички письма й художньо-графічні вміння та навички у процесі свого розвитку та закріплення взаємопов'язані.

Найвиразнішою віковою динамікою характеризуються можливості центральної нервової системи 6-річних учнів, діяльність якої відзначається не високою функціональною витривалістю, а низькою стійкістю уваги, відволіканням під час письма, що вимагає особливої концентрації уваги (зорової, слухової, рухової). Та реальність сьогодення не такі показові, як хотілось би.

Діти йдуть у перший клас загальноосвітньої школи з 6-річного віку. Поступово у процесі навчання виявляється, що в багатьох дітей зовсім не розвинена дрібна пластика руки. Криза в освіті дошкільних закладів одразу ж себе позначає. Щоб подолати цей розрив, забезпечити найкращі умови процесу навчання й оволодіння необхідними вміннями та навичками, безболісну адаптацію дитини у школі, всебічно вивчити проблему.

Постановка завдання. Мета даної статті – проаналізувати психофізіологічний стан дітей 6–7-річного віку та подолання трудно-

щів при формуванні художньо-графічних умінь і навичок у процесі образотворчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Л. Набашникова [12] довела, що тривалість збереження стійкої уваги дітей забезпечується діяльністю, до змісту якої входять наочні зображення, емоційно забарвлені, добре відомі дітям об'єкти та явища. Це ще раз підтверджує, що спеціально підібрані вправи і методично правильно сплановані уроки з образотворчого мистецтва будуть сприяти спрямованості формування каліграфічних навичок письма.

Дослідження Н. Дубровинської та В. Чеснокової підтверджують, що діти 6–7-років не можуть розподілити увагу на два різні види діяльності, наприклад:

- рахувати і класифікувати фігури;
- переключати увагу з однієї діяльності на іншу [4].

Як стверджує В. Мухіна [11], найкраще активізує увагу шестиліток доступний, емоційний матеріал та добре розуміння дитиною змісту пропонованих вправ, різноманітність способів їх виконання.

На думку психологів Н. Бастун, Ю. Гільбуха, В. Горбенко [3], незрілість уваги пояснюється погано розвинутою емоційно-вольовою сферою, яка впливає на розвиток самоконтролю. Чим більше виражена емоційно-вольова незрілість, тим менша у дитини здатність цілеспрямовано керувати своїми діями і, відповідно, гіршою є якість письма. Ці висновки співвідносні з твердженням Л. Щерби [15] про те, що воля дитини відіграє не меншу роль у процесі навчання письма, ніж розвиток зорового і рухового аналізаторів.

Психологи вважають, що крім емоційно-вольової сфери на розвиток самоконтролю впливає також уміння співвідносити виконані дії та їх результати з поданим зразком. Основними недоліками, що підлягають корекції, є: низький рівень контролю за результатом дії; не сформованість контролю за способом дії; не сформованість контролю за ходом виконання і корегуючого попереднього контролю. Причинами виникнення труднощів при здійсненні дитиною контролю можуть бути не виділення функції зразка як еталона для оцінки успішності своєї діяльності, не сформованість операції співставлення результату

дії із зразком, не виділення правил контролю (послідовності і змісту операцій контролю). Діти не завжди можуть оцінити свою діяльність навіть за результатами, хоч навичками співставлення вони вже володіють.

Так, учні 1–2 класів можуть успішно здійснювати чуттєво-практичний аналіз, тобто вони можуть аналізувати об'єкти при безпосередньому їх сприйманні й оперуванні ними. На основі практичного аналізу поступово розвивається розумовий аналіз. Головною умовою для його розвитку психологи вважають оволодіння учнями знаннями про предмети і явища, їх істотні ознаки, зв'язки. Розвиток синтезу відбувається таким же чином: спочатку ця операція проходить на чуттєво-практичній основі, потім поступово у процесі набуття знань розвивається розумовий синтез. Відповідно у науковій літературі вказується на наявність у молодших школярів двох стадій аналізу і синтезу – наочно-дійового і розумового.

Важливу роль у формуванні графічних навичок відіграє мисленнєва операція порівняння. Психологи розглядають порівняння як форму взаємодії аналізу і синтезу, як засіб відтворення цих операцій. На основі проведеного дослідження виявлено, що продуктивність у молодших школярів змінюється залежно від змісту об'єктів, їх кількості та ступеня ознайомленості учнів з цими об'єктами. Наприклад, у дослідженні А. Кагальняк [8] наводяться дані про те, що кількість об'єктів та їх характер мають значний вплив на результат порівняння.

Під час навчання письма важливим є рівень розвитку уяви шестирічних дітей. Дослідження свідчать, що у дітей цього віку запас уявлень достатньо широкий і є добрим підґрунтям для початку навчання. Але такі дитячі уявлення ще недостатньо точні, слабо відокремлені одне від одного і не завжди правильно позначаються словом. Менш розвинені у дітей цього віку уявлення про відношення між предметами і явищами навколишнього світу. Набутих знань і життєвого досвіду дітей ще не вистачає для засвоєння ними причинно-наслідкових відношень між предметами і явищами.

Для формування навичок письма не менш важливим є розвиток уміння узагальнювати. Психологи [14] встановлюють такі

ступені розвитку узагальнень у дітей молодшого шкільного віку:

- 1) наочні узагальнення на основі загальних зовнішніх яскравих прикмет;
- 2) узагальнення значущих ознак предметів на основі їх позначення словом;
- 3) узагальнення на основі виділення однієї спільної прикмети для різних предметів;
- 4) узагальнення на основі спільності основних прикмет, виділених дитиною у різних предметах.

Виявленню закономірностей розвитку узагальнень у дітей молодшого шкільного віку присвячено дослідження О. Скрипченка [13]. Автор виділяє такі рівні узагальнень у школярів 1–2 класів: наочно-практичний, наочно-мовленнєвий і понятійно-мовленнєвий. На високому рівні узагальнення учні використовують понятійно-мовленнєвий спосіб, особливістю якого є виділення і абстрагування спільних суттєвих ознак. Ученим виявлено також залежність способів узагальнення від ступеня ознайомленості учнів із предметами та явищами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз психологічних досліджень стосовно проблеми формування графічних навичок письма та художньо-графічних умінь та навичок дітей молодшого шкільного віку показав, що вона є актуальною у різні часи розвитку психофізіології. Праці психофізіологів, педагогів та методистів стали цінним внеском у розв'язання психолого-педагогічних і психофізіологічних питань, безпосередньо пов'язаних із виникненням усвідомленої форми мовленнєвої діяльності з процесом формування зорово-моторної координації і навичок їх контролювання під час письма, оптичних, акустичних, артикуляційно-моторних уявлень і зв'язків між ними, а також залежностей між моторними навичками. Доведено, що оволодіння графікою пов'язане із розвитком просторової орієнтації, де основне місце належить просторовому аналізу і синтезу. Встановлено умови формування навичок, що пов'язані з просторовим уявленням, з *графічними навичками включно*.

Психофізіологічні експерименти підтверджують, що вербалізація уявлень відіграє велику роль у формуванні графічних умінь. Насамперед значення слів у системі мови, а не

графічний знак виконують ту функцію вербалізації, яка забезпечує усвідомлене формування графічних навичок. Тому однією з умов формування графічних навичок є взаємопроникнення наочного графічного образу і словесного.

Художньо-графічні вміння та навички, яких набувають молодші школярі на уроках з образотворчого мистецтва, розглядаємо як цілісну систему взаємопов'язаних компонентів. Така система створює умови для актуалізації та оптимізації художньо-графічної діяльності, набуття фахових знань, умінь та навичок на основі попередньо набутого досвіду та поступового його вдосконалення у процесі образотворчої діяльності. Відповідно повинна змінюватися й методика викладання на уроках образотворчого мистецтва. На новому етапі вона набуває нової забарвленості й напрямків.

Урокам образотворчого мистецтва у початковій школі властиві можливості системного і взаємопов'язаного вивчення й використання художньо-графічних знань, умінь та навичок, які можуть результативно використовуватися на уроках каліграфічного письма та сприяти вдосконаленню процесів художньо-естетичного виховання. Ґрунтовно проведений аналіз філософської, наукової, психофізіологічної та методичної літератури дає уявлення про сучасний стан та рівень розробленості проблеми як в цілому, так і окремих її аспектів.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Особенности восприятия у детей / Б. Г. Ананьев, Е. Ф. Рыбалко. — М. : Просвещение, 1964. — 304 с.
2. Бастун Н. А. Индивидуальный подход до детей з трудностями у засвоєнні письма / Н. А. Бастун та інші // Початкова школа. — 1984. — № 6. — С. 34.
3. Дубровинская Н. В. Характеристика процесса внимания у детей 6–7 лет / Н. В. Дубровинская, В. Д. Чеснокова // Новые исследования по возрастной физиологии. — М. : Просвещение, 1978. — С. 92.
4. Запорожец А. В. О действенном характере восприятия предмета / А. В. Запорожец // Доклады АПН РСФСР. — 1962. — № 1. — С. 77–80.
5. Запорожец А. В. Психическое развитие ребенка / А. В. Запорожец. — М. : Педагогика, 1986. — 320 с.
6. Зинченко В. П. Движение глаз и формирование зрительного образа / В. П. Зинченко // Вопросы психологии. — 1958. — № 2. — С. 85–88.
7. Кагальняк Л. Л. Особливості порівняння у молодших школярів; автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07

- «Педагогічна психологія» / Л. Л. Кагальняк. — Київ, 1958. — 21 с.
8. Коломенский Я. Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста / Я. Л. Коломенский, Е. А. Панько. — М.: Просвещение, 1988. — 172 с.
 9. Мужикова І. М. Методика формування базових знань та вмінь з образотворчого мистецтва в майбутніх учителів початкових класів : дис... кандидата пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / Ірина Мирославівна Мужикова. — К., 2004. — 216 с.
 10. Мухина В. С. Шестилетний ребенок в школе / В. С. Мухина // Книга для учителя. — М.: Просвещение, 1990. — 175 с.
 11. Прищеп О. Ю. Особливості формування графічних навичок письма у шестирічних першокласників : дис... кандидата пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / Ольга Юхимівна Прищеп. — К., 1996. — 182 с.
 12. Скрипченко А. В. Умственное развитие младших школьников : автореф. дисс. доктора психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна психологія» / А. В. Скрипченко. — Л., 1971. — 55 с.
 13. Швачкин Н. Х. Экспериментальное изучение ранних обобщений ребенка / Н. Х. Швачкин // Известия АПН РСФСР. — 1954. — Вып. 54. — С. 83—110.
 14. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. — М.: Учпедгиз, 1957. — 188 с.
 15. Alston T. The handwriting. File: Diagnosis Remediation of Handwriting Difficulties / Tayler Alston. — LDA Wisbech, 1934.

YELENA BELGORODSKAYA

Odesa

**ANALYSIS OF PSYCHOPHYSIOLOGICAL STATE OF 6–7-YEAR-OLD CHILDREN
IN FORMING THEIR ARTISTIC AND GRAPHIC DESIGN SKILLS AND ABILITIES
AS A PART OF FINE ARTS ACTIVITIES**

The article deals with the actual problem of primary education – analysis of psychophysiological state of children of 6–7-years-old at forming artistically – graphic abilities and skills in the process of graphic activity. The choice of direction of the article is conditioned by the modern tasks of primary general education. The special attention in the article is directed on the certain problems in overcoming of psychophysiological difficulties at forming of artistically-graphic abilities and skills on the lessons of fine art.

Keywords: junior-age pupils, studies, fine art, capture, artistically-graphic abilities and skills, difficulties, forming, psychophysiological state.

Е. Е. БЕЛГОРОДСКАЯ

г. Одесса

**АНАЛИЗ ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ДЕТЕЙ 6–7-ЛЕТНЕГО ВОЗРАСТА
ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ГРАФИЧЕСКИХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ
В ПРОЦЕССЕ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Проведен анализ психофизиологических исследований проблемы формирования художественно-графических умений и навыков детей младшего школьного возраста. Эта проблема остается актуальной и в современном развитии психофизиологии младших школьников.

Урокам изобразительного искусства в начальной школе присущи возможности системного и взаимосвязанного изучения использования художественно-графических знаний, умений и навыков, которые могут применяться на уроках каллиграфического письма, способствовать совершенствованию процесса художественно-эстетического воспитания.

Ключевые слова: изобразительная деятельность, художественно-графические умения и навыки, младшие школьники, психофизиологическое состояние, формирование, трудности.

Стаття надійшла до редколегії 14.03.2014